

Sobre la falta de referència lexicogràfica normalitzada en la terminologia musical per al català

ELISENDA BERNAL
Universitat Pompeu Fabra
elisenda.bernal@upf.edu

ANDREU GALLÉN
Músic
andreu.gallen@gmail.com

Elisenda Bernal és llicenciada en Filologia Catalana per la Universitat de Barcelona (1994) i doctora en Lingüística per la Universitat Pompeu Fabra (2000) És professora lectora a la Facultat de Traducció de la Universitat Pompeu Fabra. Com a membre del grup InfoLex i de l'Observatori de Neologia d'aquesta universitat, centra la seva recerca en els àmbits de la morfologia, la neologia i la lexicografia.

Andreu Gallén és pianista i director musical. Graduat per l'Esmuc (2011) i postgraduat en lied al Koninklijk Conservatorium de Brussel·les (2013), becat per la Generalitat de Catalunya. Ha obtingut diversos premis d'interpretació. En l'àmbit del teatre musical, ha estat director musical i pianista de *La vampira del Raval*, d'Albert Guinovart, i de *T'estimo, ets perfecte, ja et canviaré*, de Joe di Pietro i Jimmy Roberts.

Resum

L'absència d'un diccionari terminològic de música en català obliga que l'única referència de consulta siguin els diccionaris generals, bàsicament el DIEC2 i el GDLC. Aquests diccionaris resulten clarament limitats davant les necessitats que sorgeixen en una traducció (o en una correcció), en la qual es posen en relleu les dificultats que hi ha en traslladar un text d'una llengua a una altra, cosa que exigeix un coneixement de la matèria que, sovint, el traductor no té. En aquest treball presentem una anàlisi dels termes musicals presents en el DIEC2 i en quatre diccionaris especialitzats, atenent especialment la tipologia de manlleus que s'hi recullen, així com també una descripció de les àrees temàtiques que cobreixen.

PARAULES CLAU: música; manlleus; diccionaris; traducció

Abstract

About the Lack of Standard Lexical Reference in Musical Terminology for Catalan

The absence of a specialized dictionary of music in Catalan leaves general dictionaries, mainly DIEC2 and GDLC, as the only reference source. These dictionaries clearly fall short of the needs that arise from translation (or editing), a process which highlights the difficulty in expressing the meaning of a text in another language, and which requires a knowledge of the subject matter which the translator often lacks. In this article we present an analysis of the musical terms that can be found in DIEC2 and in four other specialized dictionaries, paying special attention to the typology of the loanwords included in them, as well as to the description of the thematic areas they cover.

KEYWORDS: music; loanwords; dictionaries; translation

TERMINÀLIA 8 (2013): 17-25 · DOI: 10.2436/20.2503.01.56
Data de recepció: 03/06/2013. Data d'acceptació: 18/07/2013
ISSN: 2013-6692 (impresa); 2013-6706 (electrònica) · <http://terminalia.iec.cat>

1 Introducció

Davant la notícia de la celebració de la jornada que la SCATERM va dedicar a la terminologia musical l'any 2012, l'editorial Tritó, especialitzada en l'edició de música, publicava el 30 de març de 2012 en el seu blog (Cabré, 2012) les paraules següents:

Des del món de la música, quantes vegades no ens hem lamentat de la desconexió entre el català normatiu i la realitat del nostre glossari? Quantes vegades no hem pensat de quina manera podríem influir en aquells que redacten i estableixen aquestes normes? A hores d'ara, encara no és possible trobar en el diccionari paraules tan habituals per als músics com *acciaccatura* o bé *particella*¹ entre moltes altres.

Tal vegada és aquesta una bona oportunitat per tal que tots aquells músics lletraferits, delerosos de la precisió i la correcció en el seu llenguatge professional —em consta que n'hi ha més d'un—, puguin influir d'una manera directa i precisa en la **normativització de neologismes**² que, des de temps gairebé immemorial, són el pa de cada dia de tots els que estem involucrats en el gremi de la música.

Certament, el nombre de manlleus que s'utilitzen en música no és gens negligible, i l'adopció de manlleus és freqüent. Tant Colomer, Fargas i Montes (2006) com el TERMCAT (2005) recullen els motius pels quals s'arriba a adoptar un manlleu, amb el benentès que l'adopció «pura» no es dona pràcticament mai, perquè sempre hi ha un cert grau d'adaptació, fonètica o morfològica, en la llengua que els acull. Així, en l'àmbit de la música, sovint hi trobem termes molt fixats internacionalment, sense variacions d'una llengua a una altra, com passa amb *allegro* o *lied* (Colomer, Fargas i Montes, 2006, p. 156), als quals s'han d'afegir els casos en què l'adaptació del manlleu arribaria a desfigurar-ne tant la forma que la faria irrecognoscible, com podria succeir amb formes com *atxacatura*, *jas* o *sínguel*.

Les raons que acabem d'aduir, però, no han d'impedir que el català pugui disposar d'un diccionari de música de referència, que resolgui les dificultats amb les quals es troben tant els especialistes a l'hora de comunicar-se com els traductors i correctors que s'aproximen als textos especialitzats. Tanmateix, la realitat és que aquesta àrea no està ben coberta i que, a la pràctica, les obres de referència són els diccionaris generals (bàsicament, el DIEC2 i el GDLC), i, puntualment, altres reculls terminològics, que només resolen els dubtes d'una manera parcial.

Aquest treball presenta una descripció dels termes musicals presents en el DIEC2, així com en altres obres terminològiques, atenent especialment els manlleus, amb l'objectiu de detectar-ne els punts forts i els punts que s'haurien de cobrir.

2 Els termes musicals en el DIEC2 i en els diccionaris especialitzats

El DIEC2 és un diccionari general, amb tot el que això implica i, per tant, no ens ha de sorprendre si no hi trobem segons quines paraules específiques d'un àmbit especialitzat. Amb tot, la cerca avançada ens permet trobar 1.112 entrades en què almenys una accepció té l'àrea temàtica de música.³ Això, però, desdibuixa el nombre de termes reals que hi ha, perquè en algunes entrades hi ha més d'un terme. Per exemple, el resultat de la cerca ens dona *segona* com a paraula, però dins de l'entrada hi ha dos termes més:

4 1 f. [MU] En mús., interval que abraça dos graus consecutius de l'escala diatònica.

4 2 [MU] *segona major* Segona d'un to.

4 3 [MU] *segona menor* Segona d'un semitò.

Així mateix, les entrades sintagmàtiques queden ocultes en la cerca i no és fins que es consulta l'entrada concreta que es descobreix el terme musical:

espiritual 1 adj. [...] 4 m. [MU] *espiritual negre* Cant religiós d'inspiració cristiana que cantaven els negres dels Estats Units.

Del total d'entrades, 134 (el 12,05 %) són manlleus, entesos en un sentit ampli. Com diu Cabré (1996), si s'analitza des del punt de vista del parlant, un manlleu pot arribar a desdibuixar-se quan els parlants d'una llengua no el perceben com a tal, com ha passat amb paraules com *piano* (truncació de l'italià *pianoforte*) o *corranda*. Tanmateix, des del punt de vista del seu origen, un manlleu no deixa mai de ser-ho, i, en aquest sentit, hem tractat de recollir l'origen de les entrades del DIEC2 per tal d'aproximar-nos més directament al tractament dels manlleus que fa el diccionari.

Així, hem dividit els manlleus entre els manlleus en origen, però que ja estan plenament integrats en la llengua, i els manlleus evidents, bàsicament perquè la seva grafia els allunya de les pautes de les combinacions de grafies catalanes o perquè no és possible associar-los amb processos derivatius propis del català.⁴ Pel que fa al primer grup, destaca la diversitat de llengües que hi trobem i que il·lustrem a la taula 1.

Sobre la falta de referència lexicogràfica normalitzada en la terminologia musical per al català

Elisenda Bernal i Andreu Gallén

Llengua	Nombre	Exemples
alemany	4	polca, vals, xotis
anglès	7	foxtrot, gong, xarleston
àrab	4	alboc, alduf, matraca
espanyol	14	fandango, maraca, xacona
francès	21	ballet, rigodon, virolai
hindi	1	sitar
italià	30	bagatel·la, romança, trèmolo
llatí	16	impromptu, sanctus, tedèum
portuguès	1	samba
rus	2	balalaica, masurca

TAULA 1. Manlleus del DIEC2 plenament integrats a la llengua catalana

Pel que fa als manlleus amb grafies o pronúncies marcades, que evidencien el seu origen manllevat, obtenim els resultats següents:

Llengua	Nombre	Exemples
alemany	1	leitmotiv
anglès	7	blues, jazz, swing
espanyol	1	parado
francès	1	suite
italià	24	crescendo, larghetto, pizzicato

TAULA 2. Manlleus del DIEC2 amb indicació de la llengua d'origen

En el cas dels exemples de la taula 2, els lemes van seguits de l'abreviatura de la llengua de la qual provenen entre claudàtors. Tanmateix, alguns termes, com *rock* o *floritura* (que coexisteix amb la forma adaptada *floritura*), que creiem que delaten de manera clara l'origen, no tenen aquesta informació.

En totes dues taules, destaca sobretot la presència de l'italià, amb el 40,3 % del total, seguit del francès (16,42 %), el llatí (11,94 %), l'espanyol (11,19 %), i, més modernament, l'anglès (10,45 %).

Els termes musicals en el DIEC2 es refereixen sobretot a danses (*branda*, *tiroleza*, *xàquera*), instruments (*oboè*, *flabiol*, *flauta*), parts d'instruments (*bec*, *llengüeta*, *cordal*) i instrumentistes (*acordionista*, *cornamusaire*, *dolçainer*), composicions (*cànon*, *fantasia*, *nocturn*), veus (*tenor*, *contralt*, *baix*), etc., però queden desateses o descompensades altres subàrees temàtiques, com la de gèneres i formes musicals (no hi ha, per exemple,

glee, *varsoviana* o *lied*), termes de teoria musical (com ara *xifrar*, *romatisme* o *agògica*) o termes del llenguatge de les partitures, ja siguin referents a la velocitat (*animat*, *vivaç* o *vivace*), a l'articulació (*vibrat* o *vibrato*, *lligat* o *legato*), o de caràcter i expressió (*aeri*, *amorosament*, *sobrevolant*).

Vegem-ne un exemple concret. Les suites van aparèixer a la primera meitat del segle XVII com una forma musical consistent en la successió de danses populars escrites en la mateixa tonalitat, que alternen compassos binaris i ternaris. Amb J. S. Bach la suite va arribar a assolir el nivell màxim de perfecció i va quedar generalment formada per alemandes, corrandes, sarabandes, giges i moviments complementaris que variaven segons el lloc per tal de complaure l'auditori (minuets, gavotes, rigodons, capritxos, etc.). Tot i que en la pràctica una suite solia tenir sis danses, el nombre total de danses que hi podia arribar a figurar arriba quasi a la trentena. Les danses principals que han figurat a la suite són les següents:

alemanda	gavota	pavana
basse danse	giga	polonesa
bourrée	hornpipe	rigodon
branle	loure	rondó
capritx	minuet	saltarello
corranda	morisca	sarabanda
estampida	passacaglia	siciliana
forlana	passamezzo	tarantel·la
gallarda	passepied	xacona

Les danses escrites en rodona sí que apareixen en el DIEC2 i la pregunta és clara: per què no hi ha la resta, o almenys formes tan comunes com la *bourrée* (o *borreia*, com apareix en el GDLC), la *passacaglia* o el *passepied*? Potser en el moment de fer la selecció per incloure-les a la nomenclatura es van considerar formes menys freqüents que les altres, però també podria ser que s'hagin considerat casos més difícils d'adaptar al català, tot i que en el cas de la *passacaglia* ja existeix l'equivalent *cercavila* i només caldria afegir-hi la definició corresponent.⁵

Per completar la descripció, a més del DIEC2, hem consultat quatre diccionaris especialitzats en l'àmbit musical: el *Diccionari de la música* [DM] de Roland de Candé (1982), el *Vocabulari català de música* [VCM] de Mestres i Aramon (1983), i el *Lèxic musical*. Els noms de la música d'Úbeda [LM] (1998), a més del vocabulari especialitzat en didàctica de la pedagogia musical [VDEM] de la Xarxa Vives d'Universitats (2007). Els cinc repertoris, però, tenen objectius i formats molt diversos i això en dificulta la comparació. A tall d'exemple, el buidatge de sis lletres a l'atzar per saber el nombre de termes que inclouen dona els resultats següents:

	DIEC2	DM	VCM	LM	VDEM
A	83	10	156	108	57
B	69	4	109	62	29
E	46	4	110	61	23
G	31	5	69	51	13
L	23	5	42	40	18
N	15	1	28	14	11
Total	267	29	514	336	151

TAULA 3. Nombre d'entrades dels diccionaris

Com es pot observar, les dades divergeixen força: el VCM és el que té un nombre més elevat d'entrades i el DM, que és el més especialitzat de tots, en canvi, en té molt poques (tot i que cal tenir en compte que ens referim només als termes amb entrada pròpia; dins les definicions, apareixen termes relacionats que no formen part, tanmateix, de la nomenclatura). El DIEC2 i l'LM tenen un nombre d'entrades força semblants, i finalment el VDEM és el menys comparable per tal com només inclou termes d'una subàrea temàtica molt concreta. Presentem a continuació les característiques més rellevants de cadascun.

El diccionari de Roland de Candé (1982) és la traducció de l'original francès del 1961. És un diccionari erudit, molt minuciós, amb explicacions detallades, il·lustracions, exemplificacions d'obres i, fins i tot, notes a peu de pàgina. En el proemi a l'edició catalana no venal del 2003, Xosé Aviñoa afirma:

A hores d'ara no existeix en català una obra que ofereixi el servei que proporciona el diccionari de De Candé. I el potencial usuari d'aquesta obra tampoc no ho té fàcil, perquè el que abunda més és el diccionari de termes i autors breument referenciats o bé els textos d'història i de teoria de caràcter monogràfic.

Certament, l'obra de Roland de Candé és molt valuosa, però l'accés a la informació és molt complex: la macroestructura té molt poques entrades, però molt complexes, en les quals trobem altres termes que s'hi relacionen. Així, dins les definicions apareixen paraules en versaleta seguides d'asterisc, que indica que tenen una entrada pròpia dins el diccionari, i s'exclouen les que no duen l'asterisc, així com «algunes danses: les que no pertanyen a la SUITE* (llevat d'excepcions cèlebres), i les que tenen una forma incerta (ANGLESA, per exemple). La mateixa observació és vàlida per a certs títols, als quals no correspon una forma ben determinada: ESTUDI, NOCTURN, IMPROMPTU, INTERMEZZO, SERENATA, etc.». Tampoc no s'inclouen els «instruments extravagants» (que pràcticament no s'usen en el concert) ni termes que pertanyen a «l'argot de cappella» (Candé, 1982, p. 24). Vegem-ne un exemple amb l'entrada d'*allemande*:

Allemande

Primer moviment tradicional de la SUITE* instrumental, de TEMPS* moderat i de compàs binari (2/2, 4/4, 2/4); és d'origen alemany, com el seu nom indica, però no és una dansa. No s'assembla en res a la DANSA ALEMANYA a 3 temps practicada en els segles XVIII i XIX (Mozart, Haydn, Beethoven), i el seu parentiu amb l'antiga dansa alemanya és discutible, car aquesta era considerada ja arcaica per Thoinot Arbeau en 1589.

En les suites dels segles XVII i XVIII (Corelli, Bach, Rameau, Haendel), es compon de dues parts, amb repeticions, i adopta generalment l'estil d'imitació. El curt preludi que la precedeix algunes vegades no li treu pas la seva posició privilegiada entre les peces característiques de la suite, i és d'ella que sorgirà directament el primer moviment de la SONATA CLÀSSICA.

Discografia

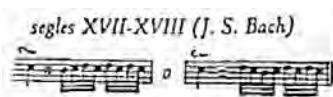
BACH, Suite anglesa núm. 3.
BACH, Partita per a piano núm. 1.
BACH, Suite per a violoncel sol.
RAMEAU, Pièces de clavecín.
COUPERIN, Pièces de clavecín (ordre 8).

La complexitat a la qual al·ludíem es palesa en l'entrada d'ornaments, sota la qual s'inclouen, sense seguir l'ordre alfabètic, els termes *appoggiatura*, *trémolo*, *portament de veu*, *lligat*, *acciacatura*, *vibrato*, *trinatat*, i *tremblement o cadència*. A continuació en reproduïm tres:

♫ APPOGGIATURA:* Vegeu aquest mot. El costum d'executar l'*appoggiatura* breu abans del temps data del segle XIX i només es justifica avui per a la música posterior a Beethoven.

TRÉMULO: Reforçament periòdic, o repetició ràpida d'un so. Sovint indicat pel signe *tr*, només pot ésser aleshores distingit del trinatat a base d'un seriós coneixement dels estils (cf. Monteverdi: *Vespro* i *Combattimento*).

TRINAT: Alternança ràpida de dos sons veïns. *Tr* = trinatat ordinari no mesurat (comença per la nota superior en la música antiga).

Aquests tres termes presenten problemes conceptuals i de contingut: a *appoggiatura* la referència del temporal avui xoca amb la perspectiva actual, que no ho entén de la mateixa manera. Així mateix, a *trémolo* s'indica que el seu símbol és *tr*, que és del trinatat, tal com torna a aparèixer a l'entrada corresponent.

El volum es clou amb un índex dels termes que s'hi tracten. Tot i que no es diu explícitament, és un índex temàtic, en què es referencien totes les pàgines en què

apareix un terme determinat, cosa que en dificulta l'accés, encara que es marca tipogràficament, amb la cursiva, que aquell terme té una entrada específica:

ORQUESTRA, 108, 140	PASTORAL, 139
ORQUESTRACIÓ, 109	PAVANA, 96, 155, 178, 179
OUVERTURE FRANÇAISE, 134, 171, 172, 179	PAVELLÓ, 56, 188, 190
PADOVANA, 179	PECES DE GÈNERE, 179
PANDERETA, 156	PECES GRAVADES, 148
PANDERO, 156	PEDAL, 94, 155
PARDESSUS (DE VIOLA), 199	PEDAL (D'UN INSTRUMENT), 159, 178
PARTITA, 179	PEDAL HARMÒNIC, 155
PARVE, 112	PEDAL MELÒDIC, 155
PAS (NOTES DE), 49, 100, 153	PEDAL RÍTMIC, 155
PASSACAGLIA, 55, 90, 154, 179, 206	PEDALER, 147, 148
PASSEPIED, 154, 179	PEDALS D'EXPRESSIÓ, 148
PASSIÓ, 70, 115	PENTAGRAMA, 58

Per bé que les definicions siguin precises i aportin exemples, el fet que l'accés als termes no sigui transparent ni l'índex final sigui més clar, i que inclogui alguns manlleus amb la grafia original encara que ja tinguin una forma normalitzada (fins i tot en la reedició del 2003), com hem vist amb el cas d'*allemande*, fan del DM un diccionari poc eficaç des del punt de vista del traductor i corrector, però també del músic, per les incoherències en les definicions.

El VCM neix com a resposta al Congrés de Cultura Catalana de 1977, en el si del qual, en les resolucions de l'àmbit de música, s'afirmava que «l'empresa més urgent i immediata és la confecció d'un diccionari de terminologia musical, o sigui, del Vocabulari Musical Català.» Els autors admeten que el seu recull és només una primera aproximació que caldria ser revisada, corregida i augmentada, i fa un esment explícit al tractament dels manlleus amb les paraules següents (Mestres i Aramon, 1983, p. 7):

Un dels principals problemes de la terminologia musical és la gran quantitat de paraules procedents d'altres llengües. Moltes d'elles són assimilades de fa més o menys temps i no presenten complicacions especials puix que es troben acceptades pels diccionaris generals de la nostra llengua. N'hi ha d'altres, però, que són usades habitualment malgrat l'existència d'un equivalent en català; en aquest cas hem introduït únicament el mot català sense fer cap al·lusió a la paraula estrangera, amb algunes excepcions que corresponen a paraules, principalment italianes, molt arrelades en l'ús. Queden finalment aquelles que no tenen, o no l'hem trobat, equivalent català, les quals hem deixat en la forma d'origen tot indicant a quin idioma corresponen.

Les entrades s'organitzen com en un diccionari general, amb accepcions separades per una plec doble, tot i que algunes definicions contenen punts i s'acosten més a la definició enciclopèdica:

conga (cast.) f. Instrument llatinoamericà de percussió format per dos tambors de cos allargat i una sola pell. Es toca amb les mans o amb baquetes. || Ball popular cubà.

fagot m. Instrument de vent format per dos tubs de fusta paral·lels, amb forats que es tapen els uns amb els dits i els altres amb claus i que té l'embocadura de llengüeta doble situada a l'extrem d'un tudell. És el baix dels instruments de fusta. || Músic que toca el fagot. || Joc de llengüeteria de l'orgue.

curts m. pl. Terme de dansa propi del contrapàs i de la sardana. En el contrapàs designa els passos i punts que es fan cap a la dreta en sèries de tres. En la sardana, ultra designa els passos i punts que es fan cap a tots dos costats en sèries invariables de dos, el nom de curts és donat a tota la part de dansa en la qual es fan exclusivament aquests punts.

funció f. Acció especial que s'atribueix als sons i a altres components que formen la música. Aquesta acció és diversa segons que s'apliqui al ritme, a la melodia o a l'harmonia.

Quan el terme és un manlleu, s'indica la llengua d'origen entre parèntesis i en cursiva. En el cas dels manlleus diferents del castellà que mantenen la grafia original, el lema va marcat amb un asterisc:

pauta (cast.) f. Pentagrama.

frottola* (it.) f. Cançó profana de caire popular, per a cor a quatre veus, molt estesa al nord d'Itàlia els segles xv i xvi.

gagaku* (jap.) m. Gènere musical culte practicat únicament a la cort i als grans santuaris japonesos. Quan és acompanyat de dansa s'anomena *bugaku*.

Sprechgesang* (al.) m. Terme, introduït per Schönberg, per a designar un tipus d'emissió vocal mig parlat mig cantat.

Tot i que les entrades es tracten de manera sistemàtica, també trobem algunes entrades sense categoria gramatical, juntament amb altres asistemàtiques:

legato* (it.) Indicació que l'execució d'una frase musical ha d'ésser de manera que els diferents sons se succeeixin sense cap interrupció. V. *lligadura*. Abrev. *leg*.

Larsen, efecte Fenomen de realimentació que es produeix quan un micròfon connectat a un amplificador capta el so emès per un altaveu connectat al mateix amplificador. Es produeixen xiulets aguts que pertorben l'emissió.

Així, doncs, *legato* i *efecte Larsen* no tenen cap indicació categorial. A més, a *legato* s'inclou la informació de

l'abreviatura que, no obstant això, no té entrada pròpia. Per la seva banda, *efecte Larsen* s'ordena pel segon nom del compost, cosa que confon quan, més endavant, trobem entrades amb lemes dobles, que, a més, són qüestionables quant a la pertinència d'un diccionari especialitzat en música:

cruix, cruixit m. Soroll o seguit de petits sorolls que fan certs cossos en fregar-los, prémer-los, manejar-los, com les fulles seques, la seda, la fusta a punt de trencar-se, etc.

patatxap, patatxup m. Onomatopeies que representen el soroll que fa una cosa en caure sobre un líquid.

Així mateix, hi trobem entrades massa generals per considerar-les en un diccionari especialitzat:

curriculum vitae* (llat.) m. Llista de dades relatives a una persona i a la seva activitat professional. Se'n sol dir simplement *curriculum*.

Per la seva banda, el *Lèxic musical d'Úbeda* (1998) és un diccionari d'autor, «dur» i poc sofisticat tipogràficament, amb incorreccions gramaticals en les definicions, grafies no adaptades de paraules ja incloses al DIECI i errors conceptuals, cosa que li resta fiabilitat. Trobem exemples d'errors en entrades com les següents:⁶

Allemande (al.). Dansa d'origen incert. Podria tenir una rel germànica, degut al seu nom que sembla indicar aquesta procedència. En el segle XVII s'incorpora a la Suite*, i es situa immediatament després de la Obertura* o Preludi*, mantenint aquest lloc encara a la Suite Clàssica*. El seu Ritme* és moderat* tirant a Lent*. El seu Compàs* sempre és Binari*, de 2 o de 4 Temps*, començant generalment amb una Anacrusi*. La seva estructura és de dues parts, amb repetició de la primera (A-B-A). La seva solemnitat va fer que en el segle XVIII tingués altres aplicacions.

Subdominant, f. Nom que es dóna a la quarta Nota* de qualsevol Escala* Diatònica*. A la Tonalitat, la seva funció és ajudar a estructurar la Cadença*.

Bongo, (cast.), m. Nom que es dóna a un Instrument de Percussió*, que consta de dos Tambors* units de costat, i es toquen amb les mans planes, o també només amb els dits. Sembla d'origen afro-cubà.

Largo (it.), m. Terme que indica el més Lent* de tots els Moviments* musicals. Al Metrònom* va indicat entre les 40 i les 60 pulsacions per minut.

Sul Tasto (it.), adv. Nom que es dóna a una determinada manera d'Interpretar* alguns passatges dels Instruments de Corda* Fregada*. Consisteix en passar la part de fusta de l'Arquet per sobre de la Corda, produint-se un So* molt aspre.

En aquestes entrades, a més dels errors de llengua, hi ha diversos problemes: *allemande* manté la grafia francesa, tot i que és un terme que ja inclou el DIECI adaptat sota la forma *alemanda*; a més, li atorga origen alemany en lloc de francès, i n'omet la categoria gramatical; a *subdominant* confon nota amb acord; *largo* només té categoria gramatical de substantiu, tot i que també pot ser adverb, la definició és qüestionable, per tal com la consideració del moviment més lent varia segons l'època i el compositor, i hi afegeix informació irrellevant (i aberrant) sobre el metrònom: la informació del metrònom té a veure amb unes indicacions alienes a la partitura i que es deuen al fet que en el segle XIX, quan es va inventar l'aparell, els fabricants van incloure aquestes indicacions orientatives per ajudar la pulsació en l'estudi, però no per a la interpretació pròpiament dita, etcètera.

El problema principal del diccionari és, segons la nostra opinió, l'asistematicitat. A part que el disseny tipogràfic sigui mínim i que l'acumulació desconcertant d'asteriscos i errors gramaticals en una mateixa entrada li restin efectivitat i fiabilitat, el fet que les definicions no segueixin una pauta coherent al llarg del treball, per tal com combina les pròpiament terminològiques, les enciclopèdiques i les metalingüístiques (vegeu, per a més detall TERMCAT, 2009), l'ús de barres en lloc de pleques, l'absència de categoria gramatical en moltes entrades, etc., i, sobretot, que el contingut de les definicions de molts termes sigui dubtós, fan que sigui un diccionari poc útil.

Finalment, hem consultat el *Vocabulari. Didàctica de l'educació musical de la Xarxa Vives* (2007) que, com es pot veure pel títol, és molt restringit quant a entrades, i encara més quant a informació, perquè els termes inclosos només tenen la categoria gramatical i l'equivalent en castellà, sense definició:

oratori m
es oratorio m

baqueta f
es baqueta f

lector d'àudio m
es lector de audio m

Ara bé, com a producte terminològic, té l'arbre de camp definit, organitzat al voltant de quatre conjunts nociònals, alguns dels quals se subdivideixen: llenguatge musical (so, ritme, harmonia, melodia i forma), habilitats (habilitat vocal, habilitat auditiva, habilitat instrumental, habilitat directiva, expressió corporal i habilitat tecnològica), interpretació, i didàctica i metodologia (recursos i mètodes); i les entrades sintagmàtiques apareixen en entrades independents i no com a subentrades dins el terme simple, de manera que es creen sèries paradigmàtiques o taxonomies de termes, és a dir, sèries de sintagmes cada vegada més com-

plexos sintàcticament i més específics semànticament (Cabré et al., 2002):

acord m
es acorde m

acord augmentat m
es acorde aumentado m

acord de quinta augmentada m
es acorde de quinta aumentada m

acord de quinta disminuïda m
es acorde de quinta disminuida m

Pel que fa al tractament dels manlleus, quan no estan adaptats gràficament al català, inclouen entre claudàtors superindexats «una indicació de la llengua d'origen, que alerta sobre la pronúncia del mot, que no és deduïble de les regles ortogràfiques del català» (Xarxa Vives d'Universitats, 2007, p. 9). Així:

allegretto ^[it] adv/m
es alegreto adv/m

legatissimo ^[it] adv
es legatissimo adv

lied ^[de] m
es lied m
Nota: El plural és *lieder*.

Així mateix, el tractament dels sinònims i de les remissions és sistemàtic:

baix obstinat m
sín. *ostinato* ^[it] m
es bajo obstinado m
es *ostinato* m

gaita f
veg. sac de gemecs

línia divisòria f
veg. barra de compàs

El VDEM és, doncs, el més adequat terminològicament, més sistemàtic i més acurat quant a la presentació dels termes, per bé que és limitat quant a l'àrea temàtica que cobreix i, per tant, a la nomenclatura, i no ofereix definicions.

3 Els problemes creixen

Els diccionaris descrits fins ara cobreixen unes àrees temàtiques molt clares: instru-

ments (juntament amb parts dels instruments i instrumentistes), veus, danses, etc., però l'ús de manlleus va més enllà dels que normalment es preveuen i que, com hem vist, solen ser de l'italià, en la major part. Ara bé, davant les necessitats que sorgeixen en una traducció (o en una correcció), resulten limitats, perquè es posen en relleu les dificultats que hi ha en traslladar un text d'una llengua a una altra, cosa que exigeix un coneixement de la matèria que, sovint, el traductor no té. Per posar un exemple, els sistemes de notes musicals canvien molt segons si el sistema és l'anglo germànic (basat en l'alfabet, tot i que l'anglès i l'alemany no són totalment equivalents) o el llatí (basat en el poema del segle XI «Ut queant laxis», de Guido d'Arezzo), que també presenta diferències segons les llengües:

Català	Italià	Francès	Alemany	Anglès
do	Do	do / ut	C	C
do sostingut	do diesis	do dièse	Cis	C sharp
do bemoll	do bemolle	do bémol	Ces	C flat
re	Re	Re	D	D
re sostingut	re diesis	re dièse	Dis	D sharp
re bemoll	re bemolle	re bémol	Des	D flat
mi	Mi	Mi	E	E
mi sostingut	mi diesis	mi dièse	Eis	E sharp
mi bemoll	mi bemolle	mi bémol	Es	E flat
fa	Fa	Fa	F	F
fa sostingut	fa diesis	fa dièse	Fis	F sharp
fa bemoll	fa bemolle	fa bémol	Fes	F flat
sol	Sol	Sol	G	G
sol sostingut	sol diesis	sol dièse	Gis	G sharp
sol bemoll	sol bemolle	sol bémol	Ges	G flat
la	la	La	A	A
la sostingut	la diesis	la dièse	Ais	A sharp
la bemoll	la bemolle	la bémol	As	A flat
si	si	Si	H	B
si sostingut	si diesis	si dièse	His	B sharp
si bemoll	si bemolle	si bémol	B	B flat

TAULA 4. Equivalències de les notes

Així mateix, no és estrany trobar en els textos especialitzats, variacions denominatives degudes a l'època a la qual es faci referència: *corxera* en italià actual es diu *croma*, però antigament es deia *fusa* (terme que existeix en català, però amb un altre significat). D'altra banda, per marcar moviments o formes de caràcter, se sol recórrer a l'alemany o l'italià, segons el compositor i, sobretot, segons l'època: per exemple, Mozart escriu totes les indicacions a la partitura en italià; en canvi, Mahler les fa en alemany; per la seva banda, en Beethoven veiem com de jove apunta les indicacions en italià, però al final de la seva vida n'incorpora bastantes en alemany. Per exemple, a la *Sonata opus 110* de Beethoven (composta el 1821, sis anys abans de morir) trobem indicacions de caràcter com ara *sanft* o *zurückhaltend*; a les *Vier Stücke für Klarinette und Klavier opus 5*, d'Alban Berg (1924), apareixen *schwungvoll*, *flüchtig*, *ohne Ausdruck*, *nicht eilen*, etc., que trobem resoltes en el diccionari *Praxiswörterbuch Musik Italienisch – Englisch – Deutsch – Französisch* de Braccini (2005), editat per Langenscheidt:

sanft	dolce	gently	doux
zurückhalten ⁷	ritenere	to hold back	retenir
schwungvoll	(con) brio	full of live	avec verve / enlevé
flüchtig	fugace/sfuggevole	fleeting	fugace/fuyant

El diccionari de Braccini (2005) esdevé, doncs, la taula de salvació de músics, traductors i correctors: tot i que no inclou definicions, el fet que permeti recupear la informació des de qualsevol llengua a partir de l'índex final, que remet al número de terme que s'està consultant, és àgil i eficaç. Al mateix temps, el diccionari està estructurat en un arbre de camp que agrupa els termes per ordre alfabètic per a cada subàrea temàtica definida, cosa que facilita encara més la tasca si es tracta d'un text circumscribit en alguna d'aquestes subàrees:

- Instruments de corda
 - Parts components i accessoris
 - Maneres de tocar
- Instruments de vent
 - Parts components i accessoris
 - Maneres de tocar
- Instruments de percussió
 - Parts components i accessoris
 - Maneres de tocar
- Instruments de teclat
 - Parts components i accessoris
 - Maneres de tocar
- Instruments musicals mecànics

- Instruments elèctrics/electrònics, enregistrament i reproducció
- Cantants i cant
 - Maneres de cantar i tècniques vocals
- El llenguatge de les partitures
 - Velocitat
 - Dinàmica i articulació
 - Caràcter i expressió
 - Diversos
- Teoria musical
 - Notes
 - Valors de les notes
 - Intervals
 - Gèneres i formes
- El llenguatge quotidià⁸
 - Verbs
 - Petit recull de paraules
 - El cos humà
 - Les professions
- Apèndix
 - Terminologia francesa
 - Terminologia alemanya
 - Terminologia anglesa i americana
 - Jazz, rock, pop
 - 100 composicions cèlebres

Tot i que, evidentment, el diccionari de Braccini (2005) no inclou ni el català ni l'espanyol, esdevé, sens dubte, el més útil per als traductors i els correctors.

4 Final (o desiderata)

Com a traductors i correctors, però també com a músics, la necessitat de disposar d'un repertori terminològic de referència, i, si pot ser, multilingüe, és clara. L'oferta actual és desigual, confusa quant a l'accés o la informació, i això dificulta la comunicació especialitzada. Així doncs, trenta-cinc anys després, encara són vigents les resolucions de l'àmbit de música del Congrés de Cultura Catalana, que conclouen, com ja hem dit anteriorment, que calia amb urgència redactar un diccionari musical en català, «per a la confecció del qual cal un equip d'especialistes de les diferents matèries que componen el món de la música que permeti de recollir moltes més paraules de les que hi ha aquí i suficientment autoritzat per a proposar mots catalans que permetin de substituir els estrangers actualment en ús» (Mestres i Aramon, 1983, p. 7), tot i que cal tenir en compte que molts dels manlleus que caracteritzen l'àrea estan molt arrelats en la comunicació especialitzada i que eradicar-los, quan tenen un ús internacional secular, és certament difícil. Tanmateix, la necessitat de tenir una obra completa és inqüestionable per tal de dotar la llengua catalana d'un pas més en la planificació lingüística. ✿

Bibliografia

- BEETHOVEN, Ludvig van (2001 [1821]). *Sonata op. 110*. Viena: Wiener Urtext Edition.
- BERG, Alban (1924). *Vier Stücke für Klarinette und Klavier op. 5*. Berlín: Universal Edition.
- BRACCINI, Roberto (2005). *Praxiswörterbuch Musik Italienisch – Englisch – Deutsch – Französisch*. Berlín: Langenscheidt.
- CABRÉ, Bernat (2012). «La SCATERM: els manlleus de la terminologia musical» [en línia]. Barcelona: Tritó. <<http://blog.trito.es/ca/2012/03/catala-la-scaterm-els-manlleus-en-la-terminologia-musical/>>. [Consulta: 30 març 2012].
- CABRÉ, M. Teresa (1996). «Sobre manlleus i diccionaris». A: *Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 3 i 39-61.
- CABRÉ, M. Teresa; BAYÀ, Maria Rosa; BERNAL, Elisenda; FREIXA, Judit; SOLÉ, Elisabet; VALLÈS, Teresa (2002). «Evaluación de la vitalidad de una lengua a través de la neología: a propósito de la neología espontánea y de la neología planificada». A: OBSERVATORI DE NEOLOGIA (ed.) (2002). *Lèxic i neologia*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Institut Universitari de Lingüística Aplicada, p. 159-201.
- CANDÉ, Roland de (2003 [1982]). *Diccionari de la música [DM]*. Barcelona: Edicions 62.
- COLOMER, Rosa; FARGAS, Xavier; MONTES, Dolors (2006). «Noves perspectives sobre els manlleus». *Estudis Romànics*, XXVIII, p. 151-177.
- GIRALT, Jesús (dir.) (2003). *Gran enciclopèdia de la música [GEM]*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Gran diccionari de la llengua catalana [GDLC]*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1998.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995). *Diccionari de la llengua catalana [DIEC1]*. Barcelona: Edicions 62: Enciclopèdia Catalana: Publicacions de l'Abadia de Montserrat: Moll: Edicions 314.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. 2a edició [DIEC2]. Barcelona: Edicions 62: Enciclopèdia Catalana. <<http://dlc.iec.cat>>.
- MESTRES, Josep M.; ARAMON, Núria (1983). *Vocabulari català de música [VCM]*. Barcelona: Millà.
- TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA (2005). *Manlleus i calcs lingüístics en terminologia*. Barcelona: TERMCAT.
- TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA (2009). *La definició terminològica*. Barcelona: TERMCAT.
- ÚBEDA, Joan (1998). *Lèxic musical: Els noms de la música [LM]*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau.
- XARXA VIVES D'UNIVERSITATS (2007). *Vocabulari: Didàctica de l'educació musical [VDEM]*. Barcelona – Palma – Tarragona: Universitat de Barcelona – Universitat de les Illes Balears – Universitat Rovira i Virgili.

Notes

1. Cal apuntar que, no obstant aquest comentari, *particel·la* (amb l'adaptació a la grafia catalana) té entrada ja al DIEC1.
2. La negreta és a l'original.
3. Fem notar que caldria fer un buidatge més exhaustiu, perquè hem trobat entrades com *pericon* 'dansa argentina de ritme ternari', *farandola* 'dansa provençal de ritme viu i de compàs ternari' o *cotilló* 'dansa amb figures que s'executava generalment a la fi d'un ball de societat', per exemple, que apareixen sota l'àrea temàtica de jocs i espectacles, però que podrien considerar-se també dins la de música. Així mateix, hem trobat dos termes més (*anticipació* i *discordant*), marcats com a lèxic comú, però amb la indicació de l'àrea temàtica musical sota la referència «en mús.», dislocada a l'esquerra de la definició.
4. També hi ha un cas en què el manlleu es detecta pel significat i no per la forma: és el cas de l'adverbi *piano* 'd'una manera suau, fluixa'.
5. La *Gran enciclopèdia de la música* (GEM), per la seva banda, prioritza el terme en la llengua original, sota el lema del qual es troba la definició. Així, *alemanda* és la 'forma catalanitzada del terme francès *allemande*', *capritx* es defineix com 'forma catalana del terme italià *capriccio*', mentre que *corranda* remet directament a *courante*, i *forlana* remet a la forma italiana *furlana*; d'altra banda, no es recull *morisca*, sinó que es privilegia *moresca*. La resta de termes són coincidents i no hi ha remissions a les formes en la llengua de la qual provenen.
6. Reproduïm amb fidelitat les entrades, amb els errors i els espais blancs de més, tal com apareixen publicats. L'asterisc que tenen diverses paraules, segons el que es diu a la secció «Abreujaments» (p. 12), indica «que seria convenient consultar aquell mot, amb la finalitat de tenir un concepte més exacte i complet de la paraula en qüestió».
7. L'entrada és de l'infinitiu, *zurückhalten*, i no del gerundi que apareix a la partitura, però és suficient per recuperar el significat.
8. En aquest camp hi ha paraules relacionades amb la música que no són específicament termes exclusius de l'àrea, com ara *intonare* – *to intone* – *anstimmen* – *entonner* 'entonar', *antologia* – *anthology* – *Sammelwerk* – *anthologie* 'antologia', *diaframma* – *diaphragm* – *Zwerchfell* – *diaphragme* 'diafragma', o *liutaio* – *violin maker* – *Geigenbauer* *Geigenbauerin* – *luthier* 'lutier'.